

com a altres estudis apareixen i són considerats els cants font de Jaume I— quan aquests pressuposats cants no són altra cosa que les particulars versions del cronista Desclot, no, doncs, una font de primera hora, sinó la remanipulació tarda d'un cronista. Espero que aquests cants de gesta, que tanta confusió han aportat i tants errors en la valoració de fets històrics i historiogràfics, desapareguin el mapa dels estudiosos.

STEFANO MARIA CINGOLANI

ALVIRA CABRER, Martín: *12 de Septiembre de 1213. El Jueves de Muret.*— Universitat de Barcelona.— Barcelona 2002.— 716 p. (24 x 17 cm).

«La batalla es la excusa, el momento, la circunstancia que permite acceder al verdadero objeto de análisis: el combatiente que luchó en ella, el testigo que supo de ella, el narrador que dejó escrito algo de ella. Se parte así de un acontecimiento muy concreto para intentar comprender el mundo que lo vivió y lo recordó por primera vez». Aquestes paraules de Martín Alvira Cabrer, gairebé al començament del seu llibre, en declaren l'especial interès, bé pels seus plantejaments metodològics, bé pels múltiples resultats pràctics. És per aquesta raó que m'he decidit a resenyar aquesta obra, tot i que ja han passat quatre anys des de la seva publicació. I, perquè, em sembla que no ha rebut tota l'atenció que mereix. I, perquè, és coherent amb el llibre de García Fitz. I, perquè, gràcies al llibre sobre la batalla de Las Navas de Tolosa he descobert aquest sobre Muret, i he entrat en contacte via e-mail amb el seu autor. A vegades la xarxa es demostra molt útil, i la oberta cordialitat dels col·legues permet superar moltes barreres.

Aquest llibre, juntament al de García Fitz, és mostra eloqüent de com un intel·ligent repensament de la història militar —sector marginal dels estudis històrics— permet assolir resultats del més ampli interès per a qualsevol historiador, també els de la literatura, i els híbrids que estudiem historiografia, així perillosament al mig entre dos móns complementaris i, sovint, desgraciadament antagònics en llur mútua incomprendibilitat.

L'autor declara explícitament la seva inspiració en el remot origen d'aquest tipus d'estudis: *La dimanche de Bouvines* (Paris 1973, trad. cast. Madrid 1988) del desaparegut George Duby. Per molts aspectes –declarats, ni que sigui de forma visual, per les dimensions de llibre– aquest d'Alvira Cabrer supera el del mestre –així com, al meu entendre, un bon deixeble sempre ha de fer amb un bon mestre.

La batalla de Muret, on el rei d'Aragó Pere II el Catòlic perdé la vida lluitant contra Simó de Montfort i els seus croats, originaris del nord de França, és un esdeveniment que ha atret una atenció enorme per part dels historiadors, ja els medievals, i del màxim interès per les seves conseqüències, que hem de veure més en les interpretacions dels historiadors nacionalistes dels segles XIX i XX que en els fets en si mateixos. La batalla de Muret és un moment central de la croada contra els albigeus, tanmateix, com demostra l'autor no va tenir immediatament les decisives conseqüències que els historiadors li han atribuït.

La historiografia sobre la croada «tradicionalment ideologitzada y escasamente rigurosa», en paraules de l'autor, i, tot i que en menor mesura, la sobre la Corona d'Aragó, han dedicat molta atenció a la batalla en tant que dramàtic despertar d'un somni, en una visió maniquea de la història en que l'esdeveniment és vist com a moment de derrota en una lluita entre civilitzacions: els bons, cultes, refinats, moderns, oberts són els del sud –occitans i Corona d'Aragó–; els dolents, els invasors del nord, els francesos –els bàrbars del nord, d'altres fantasioses teories d'arrels nacional-feixistes–: rudes, violents, integristes, imperialistes, incultes. L'acabament del somni de la Gran Corona d'Aragó que havia, finalment, de reunir sota un únic rei aquest bressol de civilització –la civilització– que floria a les dues bandes dels Pirineus. Un objecte d'estudi, com es veu, tot menys que neutre i marginal, sobretot per les implicacions ideològiques que l'acompanyen, reivindicatives d'identitats i independències, i de imaginari de massa, amb l'invent turístic dels catars, les rutes, els castells i llur religió. Un llibre d'història, extraordinàriament rigorós i intel·ligent, en oposició –evidentment perduda, de cara al gran públic– a la pseudo-història, a la ideologització, a la manipulació i al marketing, bé turístic bé polític.

Per unes societats, com les medievals, creades per la guerra i per perpetuar-la, per les quals la pau és un moment conjuntural necessari, davant la impossibilitat de mantenir a l'infinit el cost de l'activitat militar, la batalla és

el moment –sobretot pels historiadors, antics i moderns– en què es concrecionen, o prenen forma visible i completa, múltiples aspectes de la vida d'aquestes societats. L'estudi d'una batalla, vista com el resultat de nombroses i diferents tensions polítiques, econòmiques, socials, ideològiques i espirituals, és un moment privilegiat per poder-les copsar i analitzar. Sobretot perquè el cortecircuit d'energies representat per la batalla fa que moltes d'aquestes tensions adquireixin forma plena només en els moments previs a la topada dels dos exèrcits.

Del meu punt de vista, a més, aquest llibre presenta un altre argument de gran interès, metodològic i pràctic. Tant la batalla de Las Navas de Tolosa com la de Muret varen aixecar un gran curiositat a tota l'Europa de l'època –molta més que no pas la batalla de Bouvines, per exemple–, i en són prova la infinitat de cròniques i annals que recullen la notícia de l'esdeveniment. Tot i així, bé perquè havia estat una batalla entre cristians –tot i que uns acusats d'heretgia– al cor de l'occident, bé perquè hi havia mort un rei –fet del tot inusual, haurem d'esperar el 1266 perquè en mori un altre, Manfred rei de Nàpols i Sicília–; bé per la transcendència ideològica de la croada, la batalla de Muret, més encara que la de Las Navas, és recordada a gairebé totes les cròniques europees del segle XIII –i encara al XIV i XV– i amb marcades tints propagandistes. Un aspecte important és la increïble riquesa, varietat i qualitat de les fonts presents, peculiaritat que permet anàlisis variades i profundes.

Alvira Cabrer, en un esforç de completesa impressionant, les ha vist totes –o gairebé, difícil de saber si se li ha escapat alguna crònica de l'Europa central o Oriental, ja que en cita, amb escreix, més de cent. No només, però, les ha considerades en un afany bibliogràfic o per tal de reconstruir el descabdellament dels esdeveniments, sinó que les ha considerades en tant que textos amb valor propi. M'explico. Normalment les cròniques són utilitzades com a fonts per la narració històrica, se'n controla, a partir de la documentació, quan existeix, el nivell de fiabilitat, se'n poden comparar algunes per veure la que sembla més acostada als fets, i, la escullida, se segueix gairebé a la lletra com a entramat de la reconstrucció –resulta evident aquest comportament, per exemple, en la manera en què s'empra el *Llibre dels fets* a les biografies de Jaume I o la crònica de Desclot (amb integracions de Muntaner) per la de Pere III el Gran. Però, Alvira Cabrer les considera abans com a textos complexos determinats per a unes idees literàries i una ideologia ben determinada.

Només acabat aquest procés previ d'estudi global dels textos que ens són font, se'n podrà determinar el grau de fiabilitat del punt de vista de la narració dels fets i, sobretot, el nivell d'influència ideològica, bé política bé religiosa, que determina el conjunt del text i la forma en què és relatada una notícia. Els resultats, metodològics i pràctics, d'aquest procediment són múltiples i evidents, i se'n poden citar almenys dos: per una banda el nivell de fiabilitat en la selecció de les fonts de cara a la reconstrucció narrativa dels fets és molt més elevat; per altra banda, surt a la llum la mentalitat que dirigeix els historiadors, i, doncs, tot el sistema de idees i ideologies que envolta, precedeix i segueix els fets. Sintetitzant, es pot dir que n'emergeixen la història i les idees sobre la història, element fonamental per entendre els perquè de societats i actes.

El llibre s'estructura en tres parts principals: «Prolegómenos», «El camino a la Batalla» i «La Batalla», segueixen l'epíleg, els apèndixs i una extensa bibliografia.

La primera part, los «Prolegómenos» (p. 49-141), funciona com a presentació general de l'espai geogràfico-polític de l'acció, dels actors i els principals testimonis —les fonts i els estudis. Aquest secció, sintètica i exhaustiva, té com a objectiu enfocar correctament l'equilibri —o desequilibri— de forces precedents a l'esclat de la croada contra els albigesos i, també, entendre aquesta correctament —lluny de reivindicacions nacionalistes modernes—, enfocant clarament les dinàmiques i els processos que la van engendrar. És un argument especialment delicat ja que ha portat, i encara porta a vegades, a maximalismes incorrectes —com parlar de l'Església com si fos un tot únic i monolític—, a generalitzacions equivocades —com la d'atribuir tot el 'negoci de la fe' a les voluntats expansionístiques de la monarquia capeta, o a parlar de lluita entre civilitzacions, la del nord i la del sud —cosa que pot haver estat així en un casos concrets i puntuals, però, ni de bon tros, era una qüestió ni programàtica ni germinal. L'anàlisi porta a la comprensió exacta de les dinàmiques, plenes de casualitats i tergiversacions, i les ideologies que desencadenaren la primera croada interna al món occidental, si deixem de banda la desviació contra Bizanci de la IV croada.

La segona part, «El camino a la Batalla» (p. 143-226), examina en profunditat el paper que jugà el rei d'Aragó Pere II. Això és especialment interessant perquè, altre cop lluny de mitologies, es defineix amb claredat quins eren els propòsits polítics del rei i de com, i segons quines condicions,

es va arribar a realitzar la 'Gran Corna d'Aragó', és a dir quan gairebé tots els estats feudals occitans, exepuats els territoris ja controlats pels croats, juraren fidelitat al rei d'Aragó, així de complir l'expansió del Casal de Barcelona al sud de França, expansió molt precària, i més teòrica que real i efectiva. També analitza les condicions, polítiques i mentals, que van dur a la intervenció activa del rei en la guerra, malgrat la seva fidelitat a Roma, i de com la batalla es va anant definint com una solució inevitable. El pes de la ideologia, sobretot eclesiàstica, lligada a la croada, a la divisió maniquees del món en dos, els bons i els dolents –per part dels croats, els antidualistes–, la presència del judici diví, l'integrisme estremista d'Amaurí Amalric, abat de Cister i llegat papal, tots elements que varen fer impossibles solucions diplomàtiques del conflicte –extremat contra el comte de Tolosa– i varen fer inevitable la intervenció del rei Pere.

La tercera part, «La Batalla» (p. 227-592), és la part del llibre més extensa, complexa i variada, densa d'estímuls i suggeriments. Una batalla és un moment en què es representa la litúrgia del judici, aquest aspecte providencial és encara més fort en el cas de Muret, en què tota la maquinària ideològica de la croada posava en escena el combat entre el bé i el mal, la fe i l'heretgia. Alvira Cabrer analitza en els detalls tots els rituals i les cerimònies prèvies a la batalla –ja vista com a inevitable– actes sobretot duts a terme pels croats –en una interessant barreja de catolicisme, supersticions i valors cavallerescos. Per aquest aspecte, s'ha de dir que és possible la reconstrucció gairebé només pel que fa als moviments i cerimònies de l'exèrcit croat. La presentació d'una victòria, així com la justificació de la derrota, van influenciar i condicionar en profunditat la manera en què, a les diferents fonts, són presentats els esdeveniments.

L'aspecte del judici diví i de la lluita entre el bé i el mal, és especialment perseguida pels historiadors favorables als croats. Aquesta postura, evident, depén, ja des del començament, en la manera en què els croats, i llurs ideòlegs eclesiàstics, havien plantejat i presentat tota l'expedició i, en especial manera, el moment en què s'enfrentaven a un poder legítim i reial, el rei d'Aragó, que sempre s'havia declarat fidel súbdit de Roma i mai havia estat acusat d'heretgia. Així que la resposta historiogràfica als esdeveniments havia de realçar i potenciar el sentiment de justícia afirmat per part de la victòria. Per altra banda, els historiadors filo-aragonesos –i en general de la península

Ibèrica— tenen tot altre plantejament. D'entrada perquè la posició del rei, i la propaganda que en feia, era de desmarcar-se de qualsevol qüestió religiosa i concentrar el contenciós amb Simó de Montfort en qüestions de dret feudal. L'intervenció del rei d'Aragó és vista, per exemple a les *Gesta comitum Barcinonensium*, com un acte legítim de defensa del comte de Tolosa, els drets del qual eren posats en perill pels croats, en el moment que el comte era feudatari del rei d'Aragó. Pere II no intervé en favor de l'heretgia, sinó que actua com a un bon senyor en defensa d'un seu vassall. S'ha de dir que, la situació que descriu la historiografia filo-aragonesa, no era massa distant de la manera en què el mateix rei enfocava el problema. Per Pere la batalla va ser l'inevitable conseqüència del fracàs de les vies diplomàtiques i el rebuig, per part dels croats, d'actuar segons el dret i no seguint les directrius de l'extremisme religiós.

Aquestes consideracions em porten a fer una observació crítica —que ja vaig formular personalment a l'autor. Alvira Cabrer reconstruïx, com he dit, en els detalls, seguint les cròniques, tots els moviments rituals de Simó de Montfort previs a la batalla. Però, si considerem que Simó va ser el guanyador i que, abans en el ple de les operacions, i, sobretot després de la victòria, havia de ser considerat i presentat com el perfecte heroi sagrat, la absoluta realització del *miles Christi*, campió de l'Església i de l'hortodòxia, considerat això, no serà possible pensar que moltes d'aquestes cerimònies i rituals —vistos com el correcte comportament per atreure el favor diví— seràn reconstruccions hagiogràfiques a posteriori? La diferent postura ideològica dels diferents actors, i l'evident integrisme de Simó, ni que sigui com a justificació per encobrir la seva rapacitat i aspiracions de poder, abona una certa diferència en els comportaments. Més extrems en direcció religiosa els del cabdill de la croada que havia d'actuar sempre amb coherència amb els principis ideològics de la seva empresa. Tanmateix, tot i descomptar això, em queda el dubte raonable que tanta perfecció, almenys part d'ella, sigui el producte de la distorsió historiogràfica posterior, reforçada pel sentiment d'estar en el just que havia provocat la victòria.

L'anàlisi del descabdellament exacte de la batalla, que segueix l'exàmen dels preparatius, és especialment important per dos aspectes. En primer lloc perquè permet d'entendre, ab la màxima precisió que ens consent la distància temporal, la precisa dinàmica i consecució dels esdeveniments —la formació

dels exèrcits, les estratègies, el desenvolupament mateix de la batalla— tots fets que encara presentaven dubtes i llacunes. En segon lloc, és especialment útil per valorar els relats filo-aragonesos —inclòs el de Jaume I— ja que tots, d'una forma o altra, buscaven justificacions a la derrota, a vegades de manera molt reduccionista —el peccat de luxúria de Pere II, la seva folia, el desordre dels combatents, la traïció.

La extrema ideologització de la batalla, i de les seves conseqüències; la necessitat, i voluntat, sobretot per part dels historiadors filo-croats de plantejar-la com a judici diví; la dimensió simbòlica de la lluita entre el bé i el mal, havien dut a veure la batalla, i els seus herois, també com a personatges simbòlics, representants ideals de dues idees contraposades, també en la manera d'entendre els valors de la cavalleria. La batalla, doncs, a posteriori, era la batalla entre dos móns diferents, un de més làic, l'altre eclesiàstics, posant en escena, i resolent més en una dimensió imaginària que real, les tensions dramàtiques que travessaven la societat de l'època, en la lluita de l'Església per imposar la seva visió del món, i molts sectors de la noblesa feudal per defensar llur model. Alvira Cabrer analitza tota aquesta qüestió amb una riquesa de detalls i profunditat de consideracions que es fa impossible resumir en l'espai d'una breu resenya.

Aquesta secció segueix amb una detallada anàlisi de la resposta historiogràfica als esdeveniments, la manera com les notícies es difongueren per tot Europa, i els diferents tractaments i condicionants ideològics segons els quals els fets foren narrats. Això significa, de passada, un reconsideració global de la figura del rei Pere II, rei que ha rebut un tractament per part dels moderns historiadors, i dels antics, força contradictori i, tot sovint, injust, tant en els elogis com en les crítiques. L'estudi que està a punt de sortir, per part de l'autor, sobre el rei Pere aportarà una revisió definitiva, i farà justícia d'un rei tant fascinant i que, exactament per aquesta fascinació, sentida també per molts contemporanis, ha estat difícil valorar amb més precisió històrica.

La secció es conclou amb un relat del després de la batalla —fins als anys 1270—, fonamental per a poder-la col·locar exactament i valorar-ne les conseqüències, més mítiques que reals, respecte al fracàs de la política occitana de la Corona d'Aragó i a l'abandonament de l'expansió ultrapirenàica. És un aspecte no secundari dels mites historiogràfics sobre els quals és contruïda, o vista, la història 'nacional' de Catalunya —com el tractat de Corbeil, de 1258,

el compromís de Casp de 1412 etc. Una cronologia detallada i uns mapes tanquen el llibre.

És, en fi, un llibre magnífic, tot i la possibilitat –que sempre existeix– de discutir, o de dissentir per, aspectes i consideracions puntuals. Les úniques crítiques objectives que hi puc fer –i sé que no soc l'únic en veure així– són de menor importància. En primer lloc, del punt de vista de la presentació, es nota que és la publicació d'una tesi doctoral, amb els excessos bibliogràfics i argumentatius típics d'una tesi –de fet és la segona part d'una tesi titulada: *Guerra e ideología en la España medieval: cultura y actitudes históricas ante el giro de principios del siglo XIII. Batallas de Las Navas de Tolosa (1212) y Muret (1213)*, llegida a la Universitat Complutense l'any 2000, i n'esperem la publicació de la primera part. En segon lloc, el criteri en les citacions: les fonts citades són moltíssimes, en uns casos en llengua original, en d'altres també en traducció, i en uns només en traducció –hi ha casos que les tres possibilitats s'apliquin al mateix text a la mateixa pàgina. Si la presència de traduccions ajuda, a vegades, i facilita la comprensió, aquesta falta d'homogenitat, tot sovint, confón les idees. Dues crítiques ben petites per un gran llibre.

STEFANO MARIA CINGOLANI

SERAFÍ, Pere: *Poesia escollida*. – a cura d'August Bover i Font. – Edicions 62.- Barcelona 2005. – 191 p. (18 x 11,5 cm).

Sovint ha estat formulada la queixa (i, especialment, quant al període de l'edat moderna) que manquen edicions d'alguns dels principals textos de la literatura catalana. I sovint s'ha parlat també de buits rellevants en el seu estudi que calia omplir. Afortunadament, aquest no és ben bé el cas del més destacat poeta català del Renaixement, que ja disposa d'un cert gruix d'edicions i anàlisis. En efecte, el panorama d'edicions de l'obra poètica de «lo Grec» és prou ampli: des de l'edició *princeps* de 1565 (reproduïda en facsímil per l'Associació de Bibliòfils de Barcelona l'any 1993), la vuitcentista a cura de Josep